

Skadeståndsrättslig sambandsvärdering – en kursändring

MIA CARLSSON

1. En fråga om orsakskonkurrens – som uteblev

Inom skadeståndsrätten är sambandsfrågorna utförligt ventilerade och livligt debatterade.¹ Orsakssambandet utgör grunden för skadeståndet, som Dufwa uttrycker det, dess ryggrad.² När så Högsta domstolen för första gången på över femtio år uttalar sig rörande ett visst sambandsproblem, närmare bestämt i en fråga om *orsakskonkurrens*, får saken naturligtvis stort intresse.

Omständigheterna i rättsfallet NJA 2009 s. 104 är enkla och ostridiga, vilket gör den juridiska problemställningen tydlig.³ En kvinna skadas i en trafikolycka, varefter hon blir helt arbetsoförmögen. Skadan berättigar till trafikskadeersättning. Åtta år senare – innan försäkringsfallet slutreglerats – drabbas hon plötsligt av sjukdom, vilken i sig skulle ha gjort henne totalt arbetsoförmögen. Parterna är eniga om att trafikskadan och sjukdomen saknar samband med varandra. Vilken inverkan har sjukdomen på rätten till trafikskadeersättning för inkomst- och pensionsförluster?⁴ Högsta domstolens svar lyder kort och gott; den har ingen inverkan alls.

¹ Se bl.a. H. Andersson, Skyddsändamål och adekvans (1993); M. Carlsson, Arbetsskada (2008); Dufwa, Flera skadeståndsskyldiga (1993); Radetzki, Orsak och adekvans (1998); Schultz, Kausalitet (2007). Vidare kan nämnas SOU 1983:7 förslag till miljöskadelag (med Bertil Bengtsson som utredare) s. 78 ff.; Agell, Orsaksrekvisit och beviskrav i skadeståndsrätten, de lege Juridiska fakulteten i Uppsala Årsbok 1993 s. 159 ff.; Peczenik, Causes and Damages (1979); Persson, Skada och värde (1953).

² Dufwa, Flera skadeståndsskyldiga nr 2697.

³ Rättsfrågan hänsköts enligt 56:13 rättegångsbalken (1942:740) från tingsrätten för prövning i Högsta domstolen.

⁴ Försäkringsbolaget hade under flera år utbetalt ersättning motsvarande den fulla inkomstförlusten, men upphörde i och med sjukdomen med detta.

Det aktuella temat har vållat en omfattande diskussion i doktrinen, varför ett vägledande avgörande var välkommet.⁵ Med alla förväntningar i bagaget kan domstolens motivering för ställningstagandet vid första anblicken te sig som en besvikelse. Vart tog de efterlängtnade och klargörande principerna vägen? Vid närmare begrundan står emellertid ett nog så väsentligt budskap att finna; när *traditionella kausalitetsresonemang* inte ger någon ledning, får man istället stödja sig på ”mer praktiskt inriktade överväganden och rimlighetsbedömningar”. Sambandsfrågorna är mångfacetterade, varför gränsdragningsproblem inte kan lösas genom entydiga och universella anvisningar från högsta instans. Därmed inte sagt att inte vissa sambandsmönster och riktlinjer utkristalliserar sig i en vidare analys, men fokus förskjuts från strikt logiska orsakskonklusioner till *skälighetsresonemang* utifrån omständigheterna i det enskilda fallet samt till de *värderingar* som ligger till grund för vår nutida personskaderätt.⁶ Det är mot denna bakgrund väsentligt att fånga relevanta argumentationslinjer för de konkreta detaljspörsmålen, om inte rättstillämpningen ska framstå som alltför skönsmässig.

I förhållande till äldre rättspraxis och de slutsatser som dragits beträffande tillämpningen av den s.k. differensprincipen, framstår Högsta domstolens ställningstagande som en *kursändring*. Vidden av denna ordning kan diskuteras. Hur långt från fakta in casu sträcker sig rättsverkningarna av fallet? Den vidare frågan får besvaras med utgångspunkt i de konkreta motiv som anförs i domen.

2. Utgångspunkter för sambandsvärderingen

2.1 Problemorientering – övergripande typsituationer

I det myller av sambandssituationer som verkligheten erbjuder kan man trots allt finna en viss struktur att fästa relevanta värderingsteman vid, inte minst

⁵ Doktrinen i ämnet är så flödig att uttömmande källreferenser inte kan lämnas i en kommentar som denna. I min avhandling *Arbetsskada – samspelet mellan skadestånd och andra ersättningsordningar* behandlas sambandsfrågorna utförligt med hänvisningar till diskussionen i stort. I det följande hänvisas därför företrädesvis till denna framställning med vidare referenser.

⁶ Jfr särskilt H. Andersson, *Skyddsändamål och adekvans* s. 19 f., 159 ff., 344 ff., 452 ff. och 490 ff., som utvecklar grunderna för den s.k. *skyddsändamålsläran*, enligt vilken fokus riktas mot avvägningen mellan skadelidandes och skadevällarens skyddsintressen – dvs. skadeståndets bestämmande utifrån en *ändamålsenlig riskfördelning*. Se även M. Carlsson, *Arbetsskada* s. 327; Lødrup, *Lærebok i erstatningsrett* (2009) s. 327, om rättsliga värderingars företräde framför rent logiska kausalitetsregler.

till gagn för ökad förutsebarhet och likformighet i rättstillämpningen. Som Andersson noterar är det ofta en bra början att veta vad man pratar om – vilken fråga man diskuterar.⁷ Nedan skisseras en *systematisk bild* av de övergripande faktiska typsituationerna.⁸ Vi kan därmed placera in det refererade rättsfallet med dess frågeställning i en vidare kontext. Att en indelning enklare låter sig göras i teorin än i praktiken säger sig självt och dess syfte är inte att ge en färdig lösning, utan en tankestruktur för den rättsliga diskussionen.

En skadehändelse kan orsaksmässigt definieras som ett *ensamfall*, där en specifik omständighet pekats ut som den enda (relevanta) orsaken till skadan.⁹ Även om traditionella adekvansproblem kan uppkomma också i dessa fall, uppstår knappast några renodlade sambandskomplikationer. Alternativt har vi att göra med ett *flerhetsfall*, där ett antal faktorer kan ha intervenerat på ett sådant sätt att vi tvingas till en värdering av skilda omständigheters betydelse för skadan och vidare för rätten till viss ersättning – inbegripet omfattningen av denna.¹⁰ De faktorer som ger upphov till flerhetsproblematik kan vara av allehanda slag. Det kan röra sig om olika vållandehandlingar eller andra *ansvarsbärande* betingelser, men även om rent *kasuella* omständigheter som exempelvis sjukdom hos den skadelidande.¹¹

I flerhetsfallen kan vi övergripande skilja mellan två huvudspår i form av samverkande respektive konkurrerande typsituationer. Vid *samverkan* har flera omständigheter i förening givit upphov till en viss utpekad skada. Här blir frågan om varje medverkande faktor kan leda till ansvar för hela skadan

⁷ Se H. Andersson, Kausalitetskonkurrens – konkurrens mellan teoretisk, logisk kalkylering och praktisk, värderingsmässig ansvarsbedömning, InfoTorg (f.d. PointLex) april 2009 (i det följande H. Andersson, InfoTorg april 2009), för en utförlig analys av rättsfallet.

⁸ Se M. Carlsson, Arbetsskada s. 297 f. för typfallsindelningen samt, för den rättsliga argumentationen utifrån denna indelning, a.a. kap. 8. Ordvalet och detaljnivån kan skilja sig åt mellan olika författare, men det handlar i detta första led om själva ”*kausaliteten*”.

⁹ Med hänsyn till människans komplicerade funktioner och alla de hälsobetingade miljöfaktorer vi i vårt dagliga liv ständigt utsätts för, kan man förvisso diskutera om det alls finns några ensamfall. I den praktiska skaderegleringen hanteras emellertid ett stort antal skador just som ensamfall, vilket i allmänhet framstår naturligt.

¹⁰ Den klassiska adekvansläran synes inte ge något svar på dessa spörsmål, men en värdering kan sägas resultera i ett utpekande av den adekvata (ersättningsberättigade) skadan. Vad vi funktionellt är ute efter är en metodlära, eller i varje fall relevanta argumentationslinjer, för bestämmande av ersättningsgrundande orsakssamband (*gränsdragningstemat*).

¹¹ Distinktioner mellan skilda situationer kan göras; exempelvis talar Dufwa, Flera skadeståndsskyldiga nr 5 ff., 23 och 2520 f., om flerhetsfall (flera skadeståndsskyldiga), medverkansfall och casusfall.

(jfr solidariskt ansvar) – vilket är huvudregeln¹² – eller om vi ibland kan göra en fördelning av ansvaret (jfr jämkat ansvar).¹³ *Konkurrensfallen* kan i sin tur delas upp i tre skilda kategorier: alternativa, samtidiga och successiva. Vid *alternativa* skadefaktorer har vi egentligen att göra med ett bevisproblem (alternativ bevisbrist); frågan gäller om det är den ena eller den andra av två eller flera påstådda faktorer som orsakat skadan. Sådana förhållanden kan benämnas falska flerhetsfall, eftersom de i realiteten är ensamfall – oklart dock vilken orsak som är den rätta.¹⁴ Inom ramen för alternativkonkurrens diskuteras ibland även situationer där det funnits en bakomliggande faktor, vilken dock inte kommit att realiseras därför att skada inträtt genom en föregripande händelse.¹⁵ *Samtidiga* orsaker är måhända ett mer teoretiskt än praktiskt fenomen; två faktorer utlöser samtidigt samma skada – osagt om detta ens är möjligt. De största sambandsproblemen är som regel knutna till den sistnämnda typsituationen, dvs. till de *successivt* inträdande faktorerna – ibland omnämnda som övertagande skadeorsaker eller liknande.¹⁶ Dessa kan ge upphov till en rad svåra överväganden. Till denna kategori hör det nu aktuella rättsfallet; den skadelidande kvinnan råkar efter det att en skada in-

¹² I norsk rätt gäller som regel fullt ansvar även om samverkan involverar rent *kasuella* omständigheter; se Rt 1992 s. 64 (P-pillerdomen II); Lødrup, Lærebok i erstatningsrett s. 331 ff.; Nygaard, Skade og ansvar (2007) s. 336 ff. Hur man inom svensk rätt hanterar kasuella faktorer i samverkansfall är oklart, men Högsta domstolens ställningstagande i NJA 2009 s. 104 talar för ett nyanserat synsätt, i riktning mot den norska linjen, även i sådana situationer. Jfr vidare M. Carlsson, Arbetsskada s. 366 ff. och 392 ff.

¹³ Se M. Carlsson, Arbetsskada s. 372 ff., 375 ff. och 384 ff., angående en bedömning utifrån någon form av *huvudorsaksprincip*, vissa *fördelningsprinciper* eller – den särskilt i norsk rätt utvecklade – *väsentlighetsläran*; se vidare Nygaard, Skade og ansvar s. 322 ff. Noteras kan att dylika hänsyn vägs in vid själva sambandsbedömningen, medan jämkning som regel syftar på en eftervärdering av det angivna anspråket. Se M. Carlsson, a.a. s. 384 f.

¹⁴ Se M. Carlsson, Arbetsskada s. 329 ff., samt om bevisproblemen vidare s. 441 ff. och 467 ff. Jfr även sammanbundna skaderisker, a.a. s. 330 ff.

¹⁵ Lech, Till debatten om orsakspå problem, SvJT 1955 s. 4, tar upp situationen där en sprängladdning bestämd att detonera efter 24 timmar smugglas ombord på ett skepp, men skeppet dessförinnan går på grund och förliser. Klassiskt är även det s.k. ökenvandrar exemplet; se Schultz, Kausalitet s. 314 ff. Enligt Schultz är dylika alternativa faktorer inte att betrakta som orsaker, eftersom de faktiskt inte har utlöst någon skada. Inställningen är i allmänhet naturlig, även om bevisproblem kring den faktiska situationen stundom kan komplicera saken.

¹⁶ Det kan som framgått röra sig om flera ansvarsbärande och/eller kasuella faktorer, vilka uppträder i den ena eller andra ordningsföljden. Se M. Carlsson, Arbetsskada s. 342 ff.; Dufwa, Flera skadeståndsskyldiga nr 2502 ff.; Peczenik, Causes and Damages s. 58 ff. och 63 ff.

trätt (till följd av en ansvarsbärande faktor) ut för sjukdom (en kasuell omständighet). Sjukdomen orsakar visserligen andra kroppsliga dysfunktioner än ursprungsskadan, men båda händelserna ger upphov till samma följd-effekt, nämligen hel arbetsoförmåga. Att arbetsoförmåga – med dess ekonomiska konsekvenser – redan till fullo inträtt efter den inledande skadehändelsen stod i detta fall klart.

Lägger vi till de nämnda typsituationerna det faktum att vissa skadefaktorer inträder *momentant* (som ett olycksfall), medan andra verkar över *lång tid* (som en slitsam arbetsställning eller ett utdraget sjukdomsförlopp)¹⁷ samt att effekten av en viss faktor kan vara *tillfällig* (kvarstå en kortare eller längre tid),¹⁸ medan följderna av en annan faktor kan vara *bestående* (medicinsk och ekonomisk invaliditet) eller *definitiv* (som ett dödsfall), ja, då har vi ett helt *spektra* av differenta faktiska situationer.¹⁹ Vid sidan om övergripande premisser och tidsfaktorer kan parternas agerande och andra förhållanden uppmärksammas, varvid bedömningen inte sällan blir mer normativ. Varje orsakskandidat ingår i en kontext, involverande olika betingelsers relation såväl till skadan som till varandra.²⁰ Utifrån de respektive ersättningsposterna kan dessutom flera olika följder – flera sambandskedjor – vara av betydelse för skadestandsfrågan.²¹ Högsta domstolens hänvisning till mer praktiska överväganden och rimlighetsresonemang vid sambandsvärderingen får ses mot denna brokiga bakgrund.

Den traditionella *betingelseläran*²² framstår i sammanhanget som ett något trubbigt verktyg, vilket endast vinner framgång där resultatet är förenligt med de vär-

¹⁷ Inom arbetsskaderätten skiljs på detta sätt mellan *olycksfall* i arbetet och *annan skadlig inverkan* i arbetet (arbetssjukdom).

¹⁸ Jfr sveda och värk (akut sjukdomstillstånd) och sjukpenningperiod (tillfällig arbetsoförmåga).

¹⁹ Inte sällan är det såväl faktiskt som rättsligt svårt att avgöra när ett visst tillstånd övergår i ett annat. När betraktas ett tillstånd som bestående? Jfr även det talande språkbruket in-sjuknande och tillfrisknande.

²⁰ H. Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 2. Jfr vidare *NESS-metoden* varigenom utpekas faktiska orsakssat (Necessary Element of a Sufficient Set), som sedan kan underställas en rättslig värdering. Se Schultz, Kausalitet s. 270, 315 f, 405 ff. och 423 ff.

²¹ Det kan typiskt röra sig om ersättning för kostnader, för ideell skada samt för inkomstförluster, jfr 5:1–2 SkL.

²² Enligt denna skiljs mellan nödvändiga och tillräckliga betingelser. Med en *nödvändig* omständighet avses att den negativa frånvaron av denna skulle ha föranlett att effekten inte uppkommit, medan med en *tillräcklig* omständighet avses att den positiva närvaron av denna enligt naturens ordning för med sig effekten. Finns flera tillräckliga eller nödvändiga

deringar och rimlighetshänsyn som bär upp ersättningsrätten – och således inte på egna meriter; snarast utgör denna ett pedagogiskt redskap för den rättsliga diskussionen.²³

Inte sällan uppträder *bevisrättsliga* (dvs. faktiska) bedömningar i anslutning till de rättsliga värderingsspörsmålen. Det är svårt att reda ut om vi har med den ena eller andra situationen att göra. Normalt får man till en början ta gängse bevisregler till hjälp för att fånga den situation man rättsligt har att ta ställning till, men någon gång kan det finnas anledning att låta en rättslig lösning falla utslag trots vissa oklarheter i det faktiska underlaget.²⁴ Även om vi lyckas placera in en skadehändelse på viss plats i det ovan skisserade spektrat kan flera olika lösningar stå till buds, med påföljd att relevanta hänsyn av skilda slag måste viktas mot omständigheterna i det enskilda fallet.

Vissa sambandsprinciper verkar kontrasterande, varvid det kan få avgörande betydelse hur vi väljer att definiera en viss omständighet. Det som från ett perspektiv framstår som en konkurrerande ohälsfaktor (exkluderande betingelse) – vilken den skadelidande själv får bära risken för – kan från en annan synvinkel istället bedömas som en *särskild sårbarhet* hos den skadelidande (inkluderande betingelse).²⁵ Gränsen mellan en utvecklad *risk* för skada (eller sjukdom)²⁶ och en i visst avseende inträdd ”*färdig*” skada (eller

faktorer bakom viss skada, dras olika logiska konklusioner avseende orsakssambandet utifrån den givna begreppsbildningen. Se bl.a. Radetzki, Skadeståndsberäkning vid sakskada (2004) s. 123 ff.

²³ Se även H. Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 2; M. Carlsson, Arbetsskada s. 283 ff.

²⁴ Jfr M. Carlsson, Arbetsskada s. 330 ff, angående s.k. sammanbundna skaderisker. Se a.a. kap. 9, för en utförligare diskussion kring bevisreglerna i personskaderätten. Se vidare Heuman, Bevisbörda och beviskrav i tvistemål (2005), särskilt s. 288 ff.

²⁵ Se H. Andersson, Skyddsändamål och adekvans s. 490 ff.; M. Carlsson, Arbetsskada s. 352 ff. och 395 ff. Se vidare Kjelland, Särlig sårbarhet i personskadeersättningsrätten (2008). Ofta tycks det som man är benägen att styra över sambandsproblematiken till bevisspörsmålen (alternativa faktorer), snarare än att diskutera en rättslig lösning utifrån skilda förhållanden av samverkan eller konkurrens. Kanske framstår bevisspörsmål sett till alternativa faktorer (som rättslig frågeställning) enklare att hantera än disparata argumentationer kring sambandskomplikationer; därmed inte sagt att den konkreta bevisprövningen är någon enkel match.

²⁶ Inbegripet även ökad risk för en *mer omfattande* skada än normalt. En särskild sårbarhet kan för övrigt uppträda i form av en konstant risk (t ex en medfödd risk i form av tunt skallben) eller som en eskalerande risk (t ex ökad bensörhet pga av sjukdom eller ålder). Hur man ur ersättningssynpunkt behandlar skilda slag av ökad risk för skada kan diskuteras. Om *sårbarhetsgräns* och *skadlighetskrav*; se H. Andersson, Skyddsändamål och adekvans s. 492 ff.; M. Carlsson, Arbetsskada s. 398 ff.

sjukdom) framstår inte sällan som hårfin;²⁷ den rättsliga bedömningen blir emellertid som regel en fråga om allt eller inget.²⁸ Hänvisningar till den *normala bakgrunden* ter sig i anknytning härtill som ett något oklart begrepp, vars innebörd tycks skifta mellan olika skribenter eller sammanhang.²⁹ Vilka händelser som förs hit framstår, som Högsta domstolen noterar, vara godtyckligt.

2.2 Differensprincipen – en rättslig beräkningsmetod

I NJA 2009 s. 104 gällde saken ersättning för inkomstförluster i följd av trafikskada. Enligt 9 § trafikskadelagen (1975:1410) (TSL) beräknas trafikskadeersättningen utifrån 5 kap. skadeståndslagen (1972:207) (SkL). Till grund för skadeståndet ligger *restitutionsprincipen*; den skadelidande ska så långt möjligt försättas i samma situation som om skadan inte hade inträffat. Full ersättning täcker (i ekonomiska termer) konsekvenserna av skadan – varken mer eller mindre.³⁰ Skadeståndets bestämmande är dock inte någon absolut vetenskap, utan grundas ytterst på värderingar. Den närmare uppskattningen av ersättning för inkomstförlust kommer i lagtexten till uttryck genom den s.k. *differensprincipen* (5:1 2 st. SkL).³¹ Beräkningen bygger på skillnaden mellan en *hypotetisk* situation, vad den skadelidande skulle ha tjänat som oskadad (inkomstunderlaget), och en *reell* situation, den inkomst hon eller han skadan till trots kan tjäna (faktisk inkomst).³²

²⁷ Jfr RÅ 2007 ref. 42 (arbetsolycksfall) angående tolkningen av principen om *befintligt skick* (särskild mottaglighet för skada). Se M. Carlsson, Arbetsskada s. 410, angående nämnda rättsfall, samt vidare s. 407 ff. Betraktas orsaken bakom den särskilda sårbarheten och viss skadeeffekt i förening, har man närmast en samverkanssituation.

²⁸ Mot bakgrund av komplexiteten i bedömningen kan man möjligen – utifrån rättvise- och rimlighetshänsyn – överväga en uppvärdering av vissa fördelningsprinciper.

²⁹ Se, inklusive om färdig skada, M. Carlsson, Arbetsskada s. 352 ff.; Hellner/Radetzki, Skadeståndsrätt (2007) s. 213 f.

³⁰ Se prop. 1975:12 s. 19, 99 ff., 103 och 149 f.; Bengtsson/Strömbäck, Skadeståndslagen (2008) s. 163; Hellner/Radetzki, Skadeståndsrätt s. 355 ff. Kompensationen begränsas dock till de ersättningsposter som enligt gällande regelverk berättigar till ersättning; jfr 5:1–2 SkL.

³¹ Se vidare H. Andersson, Skyddsändamål och adekvans s. 299 f.; M. Carlsson, Arbetsskada s. 301 f.; Hellner/Radetzki, Skadeståndsrätt s. 356 f.; Persson, Skada och värde s. 16 ff., 93 ff. och 210 ff.; Radetzki, Skadeståndsberäkning vid sakskada s. 17 ff.; Rodhe, Obligationrätt (1956) s. 467 ff.; Saxen, Skadeståndsrätt (1975) s. 268 f.; Schultz, Kausalitet s. 278 ff.

³² Se Bengtsson/Strömbäck, Skadeståndslagen s. 163 ff.; M. Carlsson, Omprövning av skadeståndslivränta – två avgöranden från Högsta domstolen, JT 2008–09 nr 4 s. 779 ff. Jfr även NJA 2007 s. 461 (trafikolycksfall); se H. Andersson, Beviskravet vid ersättning för in-

Twisten i målet rör hur differensmetoden ska tillämpas. Som Högsta domstolen noterar avser inkomstunderlaget en tänkt situation, som inte har inträffat och som inte kommer att inträffa. Ska man vid bestämmande av detta jämförande underlag ta hänsyn till att arbetsförmåga senare – i det aktuella fallet åtta år senare – ändå skulle ha inträtt till följd av sjukdom, med den verkan att skadestånd för inkomstförlust ej längre utges? En strikt tillämpning av differensprincipen synes ge det resultatet. Ett sådant synsätt ligger även i linje med de slutsatser som i försäkringspraxis dragits av ett äldre rättsfall – NJA 1950 s. 650.³³ Försäkringsbolaget befrias därmed från ersättningsskyldigheten, under den tid sjukdomen – den kasuella omständigheten – verkar. Högsta domstolen kommer emellertid till en annan slutsats.

Enligt domstolen är någon exakt beräkning av inkomstunderlaget inte möjlig, utan ”det blir fråga om en bedömning som bygger på osäkra faktorer och som oftast inte kan verifieras i efterhand. Även beräkningen av den faktiska inkomsten inrymmer moment av osäkerhet”.³⁴ *Framtidsprognosen* omfattar allehanda betingelser, varav några framstår mer osäkra (som personliga karriärmöjligheter), medan andra något mer säkra (som att pensionering inträder vid viss ålder). Allmänt kan sägas att mänskliga funktioner – kroppsliga eller mentala – är komplicerade. Ju längre tid som går, desto svårare är det att bedöma vilka orsaker som är kopplade till vilka effekter; vilka är de samlade orsakerna bakom en depression, bakom hjärtsvikt etc.? Man ställs i skaderegleringen inför svårlösta bevisfrågor, som kan leda till segdragna tvister mellan parterna, i synnerhet om de ekonomiska konsekvenserna är betydande. Det är svårt, eller näst intill omöjligt, att över längre tid utröna hur den skadelidandes livsbetingelser och personliga förhållanden skulle ha utvecklats som oskadad; den hypotetiska situationen blir vag – ett problem som

komstförlust – hypotetiska prognosers sannolikhet, InfoTorg juni 2007 avsnitt 4; M. Carlsson, *Arbetsskada* s. 623 f. Vad gäller den hypotetiska värderingen kan man i bevishänseende tala om dubbel osäkerhet, eftersom det inte handlar om att visa på en faktisk, utan på en hypotetisk situation. Jfr vidare Schultz, *Kausalitet* s. 133 och 245 ff.

³³ Se Försäkringsförbundets yttrande i målet. Jfr även Agell, *Orsaksrekvisit och beviskrav i skadeståndrätten* s. 164 f.; Bengtsson/Strömbäck, *Skadeståndslagen* s. 148; Radetzki, *Skadeståndsberäkning vid sakskada* s. 132 f.; hos samtliga noteras att principen är omdiskuterad.

³⁴ Som framgår av lagtexten involverar den faktiska inkomsten inte en strikt ekonomisk bedömning, utan denna innehåller även avvägningar av individuellt personlig natur. Se M. Carlsson, *Arbetsskada* s. 557 ff., 578 ff., 587 f., 593 ff. och 630 f., om *medicinskt-funktionell* arbetsförmåga, *personell* arbetsförmåga och *ekonomisk* arbetsförmåga.

man rättsligt måste förhålla sig till.³⁵ Högsta domstolen konstaterar att bedömningen av inkomstförlusten ”måste innefatta skälighets- och rimlighetsavvägningar”. Rättsfallet ger på så sätt besked om att differensprincipen är en *rättslig värderingsmetod* och inte en rent formalistisk kalkylering.³⁶

3. Konsekvenser av rättsfallet

3.1 Ändrad försäkringspraxis

I det omdiskuterade fallet NJA 1950 s. 650 var bakgrunden den att en posttjänsteman skadat handen när han påkördes av en bil. Skadan berättigade såsom färdolycksfall till full lön från arbetsgivaren. Händelsen omfattades även av trafikskadereglererna. Efter cirka en månads sjukskrivning till följd av olycksfallet, blev mannen intagen på sjukhus för vård av magsår och ledbesvär. Skadan och sjukdomen saknade också i detta fall samband med varandra. Arbetsoförmåga till följd av handskadan varade i dryga fem månader, medan arbetsoförmåga till följd av sjukdomen bestod ytterligare några månader. Tvist uppstod därefter i samband med att arbetsgivaren framställde *regressanspråk* för utgiven sjuklön mot Trafikförsäkringsföreningen. De bakomliggande faktaomständigheterna liknar dem i det nu aktuella målet, men till skillnaderna hör att 1950 års fall rörde *tillfällig* arbetsoförmåga samt att trafikskadan och sjukdomen inträffade med ett visst *kortare tidsmellanrum*. Intressant är vidare att målet i såväl över- som underinstans föranledde ett flertal skiljaktiga meningar; någon samlad uppfattning stod således inte att finna.³⁷ I Högsta dom-

³⁵ Jfr bl.a. NJA 1998 s. 375. Som noteras av Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 4.1, banar den generella osäkerheten väg för värderande skyddsfunktioner – en skadeståndsrättens skyddsändamålsstruktur.

³⁶ Därigenom ”korrigeras och nyanseras den lättfattlighet som principens uttryckssätt förmedlar”; H. Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 3, se även avsnitt 4.1. Se likaledes Hellner/Radetzki, Skadeståndsrätt s. 256 f. Jfr vidare NJA 2008 s. 1217 I och II, där detta synsätt kunde diskuteras; se H. Andersson, Väsentlig nedtoning av väsentlighetsrekvisitet vid skadeståndsomprövning, InfoTorg februari 2009 avsnitt 2.3; M. Carlsson, Omprövning av skadeståndslivränta, JT 2008–09 nr 4 s. 783.

³⁷ Vid en jämförelse framstår några av ledamöterna i de skilda yttrandena mer koncentrera sig på en rimlig *ansvarsfördelning* mellan de på olika grund ersättningsskyldiga parterna (regressfrågan), medan andra inriktar sig på den initiala sambandsfrågan och den skadelidandes *rätt till skadestånd* (orsakskonkurrensen), till vilket regressanspråket knyts. Fokus riktas på så sätt mot skilda nivåer och mot något olika sakfrågor. Koncentrerar man bedömningen till ansvarsfördelningen värderas inte personskyddsaspekterna knutna till den skadelidande. Se även H. Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 4.3. Jfr Lech, Skadeersättning för personskada (1973) s. 66 f.

stolen förekom inte mindre än tre olika uppfattningar. Den mening som slutligen föllde avgörandet framstår delvis som en kompromisslösning, varvid regress mot föreningen ej medgavs för vad som ändå skulle ha utgetts i form av sjukersättning.³⁸ I motiveringen understryks att det på grund av sjukdomen, skäligen måste göras en mycket stark reduktion av det skadestånd, som eljest bort utgå i anledning av olyckan. Arbetsgivarens anspråk bestämdes därför till endast den överskjutande skillnaden mellan gängse sjukersättning och full lön.³⁹ Det synes emellertid vara den mening som företrädades av justitieråden Lech och Hellquist, vilka ansåg att skadeståndsskyldigheten till följd av olyckan helt skulle bortfalla, som fått störst genomslag i praxis.⁴⁰

Högsta domstolen anser emellertid att det äldre fallet har begränsat prejudikatvärde för den aktuella tvisten. ”Sedan år 1950 har såväl lagstiftning som andra förhållanden ändrats i väsentliga avseenden.” Här kan inflikas att vi år 1972 fick en skadeståndslag – med de omfattande motiv som vidhäftade regelverket – samt år 1976 en ny trafikskadelag, varefter ytterligare lagstiftning har följt för bl.a. patientskador.⁴¹ Personskaderätten – liksom ersättningssystemet i sin helhet – har genomgått en avsevärd utveckling under ett drygt halvsekel, där inte minst *försäkringssystemets utbredning* har haft stor betydelse.⁴² Som Andersson noterar har skadeståndsrättens funktioner allt mer kommit att handla om hur ändamålsenligt skydd ska etableras – särskilt vid

³⁸ Se justitierådet Walins votum, vilket låg till grund för domen.

³⁹ Det vill säga vad arbetsgivaren haft att betala med anledning av att mannen inte bara var sjuk, utan arbetsoförmögen även på grund av olyckan. Se vidare Dufwa, Flera skadeståndsskyldiga nr 2520 ff.; Peczenik, Causes and Damages s. 67 ff. Jfr NJA 1951 s. 86 (en säsongsarbetare påkördes av en motorcyklist och skadades); även i detta fall var fråga om en regresstalan för enligt avtal utgiven sjuklön. Högsta domstolen fann att den skadelidande inte, oberoende av om inkomstförlust uppkommit, hade rätt till skadestånd, varför arbetsgivarens till henne härledda rätt till skadestånd saknade fog. I efterhand har anförts att saken rörde *konkurrens* mellan *trafikskada* och *brist på arbetstillfällen*; se Lech (som deltog i avgörandet), Till debatten om orsaksproblem, SvJT 1955 s. 9 f.; densamme, Skadeersättning för personskada s. 65 f.

⁴⁰ Se Hellner/Radetzki, Skadeståndsrätt s. 215 f.; Radetzki, Skadestandsberäkning vid sakskada s. 132. Lech noterar dock senare, Skadeersättning för personskada s. 67, att om ”en strikt tillämpning av huvudregeln i något fall skulle te sig alltför rigorös bör allmänna skälighetshänsyn kunna medföra att tillämpningen frångås eller jämkas”. Justitieråden Söderlund och Lind menade för sin del att arbetsoförmågan i lika mån skulle tillskrivas olyckan och sjukdomen, varför ersättningsskyldigheten bestämdes till hälften. Samtliga justitieråd ansåg således att den kasuella faktorn skulle inverka på bedömningen.

⁴¹ Jfr även Trygghetsförsäkring vid arbetsskada (TFA) och Läkemedelsförsäkringen.

⁴² Se Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt (2006) s. 106 ff.; densamme, Försäkringsteknik och civilrätt (1998) s. 10, 17 och 26.

personsskada; *skadelidandehänsyn* och *sociala behovsaspekter* har kommit i förgrunden.⁴³ Rättstillämpningen och tolkningen av äldre rättsfall måste följaktligen nyanseras utifrån *de samlade funktionerna* hos ersättningssystemet.⁴⁴ Högsta domstolen uppmärksammar vidare det faktum, att det äldre målet rörde en regresstalan mellan skadelidandes arbetsgivare och Trafikförsäkringsföreningen.⁴⁵ Konklusionen är att rättsfallet inte ger stöd för försäkringsbolagens praxis. Domstolen underkänner med andra ord de slutsatser som härletts från detta enda avgörande. Det efterföljande ställningstagandet ger på så sätt besked om en *nyordning*. Hur långt denna omsvängning sträcker sig är inte helt klart. Några mer principiella besked lämnas – i enlighet med beslutsmotiveringen – inte. Skillnader i faktiska omständigheter mellan de båda rättsfallen berörs heller inte; det äldre avfärdas som framgått på andra grunder.

3.2 Sambandsargumentationen

3.2.1 Traditionella kausalitetsresonemang – både för och emot

Försäkringsbolaget grundar sin ståndpunkt i tvisten på *traditionella kausalitetsresonemang*, varvid ersättningsskyldighet förutsätter att trafikolyckan är en nödvändig betingelse för inkomstförlusten. När sjukdomen inträffar är det inte längre trafikolyckan utan sjukdomen som föranleder arbetsoförmåga, och därmed är det, enligt försäkringsbolaget, inte rimligt att skadelidandes försörjning ska tillgodoses genom trafikskadeersättning.⁴⁶ Vidare sägs att sjukdomen tillhör den normala bakgrunden, något den skadelidande själv har att svara för. Det görs också gällande att skadestandsberäkningen är en

⁴³ H. Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 4.2.

⁴⁴ H. Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 4.2. Se vidare M. Carlsson, Arbetsskada, särskilt s. 84 ff. och 96 ff., angående helhetsbilden av ersättningssystemet. Jfr även SOU 2006:86 s. 24 f.

⁴⁵ Som kort berörs är utgången i NJA 1950 s. 650 i det närmaste likvärdig med vad som idag – genom avräkningsregeln i 5:3 SkL – skulle bli det faktiska resultatet vid medgivande av full regress (dvs. om sjukdomen *inte* tilläts inverka vid bestämmande av inkomstförlusten); sjuklön och ersättning via det allmänna socialförsäkringssystemet avräknas som bekant vid bestämmande av skadeståndet (den s.k. nettometoden). Den ekonomiska betydelsen av regressanspråket var på så sätt en helt annan enligt äldre regelverk.

⁴⁶ I det av försäkringsbolaget inlämnade sakkunnigutlåtandet anför, att det är en *rättspolitiskt betingad* fråga huruvida det angivna kausalitetskravet är orättfärdigt; avgörande är därvid hur den skadelidandes ersättning lämpligen bör avgränsas, varefter en diskussion följer.

dag för dag pågående process, vilken påverkas av yttre omständigheter i både höjande och sänkande riktning.⁴⁷

Högsta domstolen anser emellertid inte argumenten som omedelbart avgörande och redovisar som stöd vissa *motresonemang*.⁴⁸ Ovedersägligen var den skadelidande redan helt arbetsoförmögen till följd av trafikolyckan när hon drabbades av sjukdom, och det kan ifrågasättas om det är rimligt att ersättningsskyldigheten ska upphöra av den anledning att det tillkommer en sjukdom som inte ändrar den arbetsoförmåga som föreligger. En ny ansvarsbärande faktor anses inte inverka på en redan förefintlig ansvarsfaktor, varför det inte heller är självklart att en inträffande kasuell faktor ska behandlas annorlunda.⁴⁹ Som nämnts, noteras även att det framstår godtyckligt vilka händelser som förs till den normala bakgrunden. Mot argumentet att skadeståndsberäkningen utgör en dag för dag pågående process, kan slutligen hävdas att skadan får anses ”färdig” redan när personskadan uppkommit eller arbetsoförmågan inträtt.⁵⁰

3.2.2 Konkreta värderingsteman i gränsfall

Angivna kausalitetsresonemang speglar de motstridiga åsiktsriktningarna i doktrinen, vilka delvis framkom i NJA 1950 s. 650. Vid valet mellan dessa blir frågan om det finns specifika skäl som talar för det ena eller andra ställningstagandet. Högsta domstolen finner inte någon ledning i de sambands-teorier som anförts, varför istället hänvisas till mer praktiska överväganden och rimlighetsresonemang. Utgången motiveras därefter med ett antal detaljargument, vilka kan härledas till i varje fall fem relevanta *värderingsteman* (nedan 1–5).

⁴⁷ Samma uttryckssätt förekommer i justitierådet Lechs yttrande (referent) i NJA 1950 s. 650; då ”den dag för dag uppkomna förlusten” inträtt på grund av annan orsak (sjukdom) för vilken ingen svarar, bör – när skada i form av övergående arbetsoförmåga under sådana förhållanden inträtt – som regel gälla att skadeståndsskyldigheten bortfaller.

⁴⁸ Jfr vad som anförts från skadelidandes sida.

⁴⁹ Hellners inställning, Hellner/Radetzki, Skadeståndsrätt s. 215, är att skadeståndsansvaret inte påverkas av att det senare inträder en kasuell omständighet. Situationen ska behandlas på samma sätt som vid flera ansvarsbärande faktorer (jfr solidariskt ansvar).

⁵⁰ Eventuellt kunde påstås att detta inte är ett *rättsligt* utan ett *faktiskt* problem, med hänvisning just till att total arbetsoförmåga inte ånyo kan inträda när sådan redan är för handen (jfr färdig skada). Avgörande är vad som faktiskt har inträffat, medan vad som skulle ha skett är irrelevant. Jfr Schultz, Kausalitet s. 314 ff., 429 ff. och 435 ff.

- 1) Inledningsvis berörs effektiviteten i den *praktiska skaderegleringen*, dels mängden försäkringsfall, dels hanteringen av sakfrågan: Även om fall som det aktuella – enligt försäkringsbolaget – inte är ovanliga, ser domstolen inte att en sådan ordning som den skadelidande förespråkar, får några mer besvärande konsekvenser för försäkringsbolagen, snarast torde skaderegleringen förenklas av att kasuella faktorer inte beaktas på det sätt som försäkringsbolaget anført.⁵¹
- 2) Därefter görs en jämförelse med en anknyttande regel för bestämmande av skadestånd – en analogi utifrån ett *likformighets-* och *värdegrundtema*.⁵² Redan av lagen framgår att en kasuell faktor inte kan beaktas till nackdel för den skadelidande i en omprövningssituation, där ersättning för framtida inkomstförlust har fastställts i form av ett engångsbelopp, eftersom en sådan ersättning inte får sänkas.⁵³
- 3) Vidare framhävs *trygghetsaspekter* knutna till *reparationsintresset* på den skadelidandes sida: För den skadelidande innebär försäkringsbolagets ståndpunkt uppenbara nackdelar. Den tvistiga ersättningen har många gånger avgörande betydelse för den skadelidandes ekonomiska trygghet.⁵⁴
- 4) Resonemanget kopplas till det *allmänna rättsmedvetandet*: Att den skadelidande på grund av sjukdom, utan egen förskyllan, skulle förlora sin rätt till ersättning kan uppfattas som orimligt.⁵⁵

⁵¹ Se M. Carlsson, Arbetskada s. 348 not 1574 f., angående ytterligare komplikationer i skaderegleringen.

⁵² Jfr i detta sammanhang Hellner, Argumentation de lege ferenda s. 405 f., som anför vissa allmänna lagstiftningsprinciper med giltighet även för praxisbildningen.

⁵³ Temat kan i förlängningen knytas till *trygghetsbehovet* och det överordnade *reparationsintresset* hos den skadelidande.

⁵⁴ I normalfallet utges även ersättning från *socialförsäkringen* vid sidan om skadeståndet, varför den skadelidande inte står lottlös. Det kan dock inte uteslutas, att en person undantagsvis inte uppfyller de förhållandevis formella kraven för sjukpenninggrundande inkomst (SGI) enligt socialförsäkringsreglerna eller av någon anledning inte omfattas av detta skydd. Han eller hon kan ändå beräknas ha ett framtida inkomstunderlag enligt skadeståndslagens regler, varvid den senare ersättningen får en helt avgörande betydelse. (På motsvarande vis täcker lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring ibland upp visa luckor i lagen (1962:381) om allmän försäkring.) Skadeståndets vara eller icke vara bör därför inte göras avhängigt av att underordnad ersättning alltid utges.

⁵⁵ Vilken vikt man ska lägga vid den inflikade passusen ”utan egen förskyllan” kan diskuteras. Av differensprincipen, 5:1 2 st. SkL, framgår att hänsyn ska tas till vilken inkomst den skadelidande ”borde ha uppnått”, med den uppfordran som ligger i detta. Jfr den i svensk skadeståndsrätt restriktiva hållningen till jämkning i följd av medvällande vid personskada; se 6:1 1 st. SkL. H. Andersson, Skyddsändamål och adekvans s. 492 noterar; ”om inte

- 5) Till sist beaktas risken för *oönskade beteendemönster*: Det kan inte uteslutas att vissa skadelidande på grund av risken att mista ersättningen underlåter att söka vård.

Slutsatsen av det anförda är att hjärtstilleståndet och dess följder inte bör påverka försäkringsbolagets skyldighet att utge trafikskadeersättning för inkomstförlust.

Inte sällan efterfrågas i doktrinen de närmare och egentliga skälen för ett visst ställningstagande.⁵⁶ I detta fall har Högsta domstolen angivit ett antal konkreta omständigheter – må vara att man intar en relativt försiktig hållning till sambandsfrågan i ett vidare perspektiv. Möjlighet öppnas här för en fortsatt diskussion kring dylika (tematiska) *motiv för sambandsvärderingen*, i situationer där traditionella kausalitetsresonemang inte tillhandahåller klar ledning. Argumentationslinjer av detta slag kan ersättningsrättsligt vara såväl inkluderande som exkluderande, men de bör ha stöd i *praktiska handhavanden* och i de *värderingar* som bär upp vårt personskadesystem.⁵⁷ Högsta domstolen redovisar enbart skäl till stöd för det slutliga ställningstagandet, vilket inte betyder att det inte samtidigt kan finnas ytterligare – i målet underordnade – skäl som talar i motsatt riktning. Ett prejudikat ska som bekant inte

ens ett culpöst medvållande leder till nedsättning borde ju än mindre ett casuellt förhållande göra det”. Se även M. Carlsson, *Arbetskada* s. 394 f.; Dufwa, *Vår komplicerade trafikskaderätt och framtiden*, SvJT 1979 s. 453 f. Problemet diskuterades bl.a. i den norska domen Rt 2000 s. 1614 (*arbetskada i följd av passiv rökning*), varvid den skadelidandes egen rökning inte bedömdes som *grovt* medvållande.

⁵⁶ Se bl.a. H. Andersson, *Skyddsändamål och adekvans* s. 16 f., 108 ff. och 114 f.; Heuman, *Prejudikattolkning av kortfattade domar och betalning som eftergift*, JT 2006–07 s. 596 f. och 616 f.

⁵⁷ ”I de fall några klara riktlinjer inte står att finna bör den juridiska lösningen, så långt som möjligt, vara funktionell och koherent sett till rättsbilden som helhet samt likaledes värdepålitligt önskvärd och rimlig”; M. Carlsson, *Arbetskada* s. 306. För att komma till rätta med svåra rättspolitiska avväganden förespråkar Kleinman, *Begreppsbildningen och den skadeståndsrättsliga analysen – en renässans för begreppsjurisprudensten?* JT 1993–94 s. 218 ff., en *skadesituationsinriktad* analysmetod i kontrast till en begreppsriktad metod. Resultaten bör därvid inte framstå som generella och tekniska juridiska lösningar, utan även framhäva rättsliga tankegångar och värderingar utifrån den enskilda situationen. Skälighets- och rättviseargument är heller inte främmande för skadeståndsrätten. Vad gäller bestämningen av ”legally relevant damage” (skada och förlust) enligt Draft Common Frame of Reference (DCFR), kan som en utveckling noteras att ytterst (avseende oreglerade intressen) görs en hänvisning till vad som får anses ”fair and reasonable”, med angivande av vissa allmänna utgångspunkter, DCFR VI. – 2:101.

tolkas motsatsvis, men det hindrar inte att andra skäl kan väga tyngre, likväl att ovan angivna skäl inte har samma bäring, i en annan situation.

Skadeståndsrätten är ett mäktat utforskat rättsområde, inte minst vad gäller kausalitetsspörsmål. När övergripande strukturer och principer stöts och blöts utkristalliseras vissa *gränsdragningsproblem*, varefter man ibland måste gå vidare till mer finmejslade argumentationslinjer för en lösning. Högsta domstolens motivering kan på så sätt betraktas som en naturlig vidareutveckling av den skadeståndsrättsliga materien. Avgörandet innebär knappast att man ska överge vedertagna och oomstridda principer, men i tvistesituationer – där olika kausalitetsteorier ställs mot varandra – får man finna andra *specifika skäl* för ett utslag.

3.3 Den vidare prejudikatverkan

Vilka slutsatser kan vi dra av Högsta domstolens ställningstagande? Det övergripande budskapet har redan inledningsvis berörts, men vad innebär beslutet mer konkret sett till den praktiska skaderegleringen? Att en i förhållande till skadan efterföljande sjukdom inte inverkar på skadeståndsskyldigheten är den givna konsekvensen av rättsfallet. Men vad händer om sjukdomen inträder i *närmare anslutning* till skadan, så som i 1950 års fall? Något bestämt svar kan inte utläsas, men saken handlar om att skilja mellan de problemsituationer där skäl av det slag som hänvisas till ger samma utfall och sådana där dessa mattas i styrka till den grad att en annan slutsats är motiverad. Att skadan ännu inte är slutreglerad saknar uppenbarligen betydelse, och det skulle för övrigt framstå anstötligt, om försäkringsbolaget skulle ha vinning av att ett skaderegleringsärende drog ut på tiden.⁵⁸

Reparationsintresset framstår i sig lika stort oavsett om sjukdom inträffar i nära anslutning till skadetidpunkten eller efter en längre tid. Tidsaspekten kan emellertid vägas in om man beaktar att den skadelidande *med tiden inträttar sig* efter en viss situation; ju längre tid som går från fastställandet av ett skadestånd, desto större trygghetsvärn.⁵⁹ Som Andersson noterar är reparationsintresset och trygghetsbehovet inte heller detsamma om skadan endast avser en kortare *tillfällig period*, mot om denna avser den skadelidandes *hela*

⁵⁸ Jfr även M. Carlsson, Arbetsskada s. 348 f.; Saxén, Skadeståndsrätt s. 330 och 336 ff. En schabloniserad *fast tidsgräns* vore möjligen rationell, men torde svårligen kunna uppställas.

⁵⁹ Se även M. Carlsson, Omprövning av skadeståndslivränta – två avgöranden från Högsta domstolen, JT 2008–09 nr 4 s. 786 not 23. Jämfört med situationen före den initiala skadan, synes förvisso trygghetsbehovet likvärdigt.

framtid.⁶⁰ Utifrån den strikt kausala logiken blir skillnader av detta slag irrelevanta, men inom ramen för ett skälighets- eller rimlighetsbetraktande kan däremot olika lösningsalternativs *verkningar* för den drabbade beaktas.⁶¹

Normalt slutregleras ett ärende långt tidigare än de åtta år som passerat i det aktuella fallet. Om en förändring av något slag därefter inträder blir det istället fråga om en *omprövning* av ersättningsrätten (5:5 SkL). Efter att ett ärende avslutats har försäkringsbolaget emellertid begränsade möjligheter till insyn i den skadelidandes aktuella förhållanden, varför omprövningsärenden som regel initieras av skadelidande som önskar få till stånd en höjning av den löpande ersättningen.⁶² En viss restriktivitet vad gäller omprövning till nackdel för den skadelidande kan knytas till trygghetsbehovet.⁶³ I de fall den skadelidandes arbetsförmåga påtagligt förbättras är intresset dock ett annat. Om ersättningsrätten då kvarstår får den skadelidande *dubbla försörjningsmöjligheter*, vilket kan uppfattas som otillbörligt.

Något annat kommer förr eller senare att inträffa, varför Andersson ställer frågan, var i ett förlopp det är rättsligt relevant att "frysa" ett läge såsom "skada" oberoende av vad som därefter inträffar. Som lämplig tidpunkt för en dylik frysning, anförs det skede då en viss skadeeffekt nått *maximinivå*; i rättsfallet var den ekonomiska skadan – arbetsförmågan – redan total när sjukdomen inträdde. Andersson gör jämförelsen "om ett hus totalförstörs i en brand och därefter blixten slår ned eller ett jordras skakar om i ruinerna, kan man undra varför mordbrännaren ska slippa ansvaret."⁶⁴ Att låta differensprincipen verka utan tidsgräns kan för övrigt leda till diverse praktiska komplikationer.⁶⁵ Trots det tveksamma i att ställa upp regler för sambands-

⁶⁰ Utfallet är dock det motsatta inom socialförsäkringssystemet, där sjukpenning vid *tillfällig* arbetsförmåga som regel är högre än sjukersättning vid *varaktig* arbetsförmåga. Ett motiv härför är att personen som regel har svårt att anpassa sina dagliga levnadsutgifter vid tillfällig sjukdom. Snarast har dock denna ordning sin grund i försäkringsekonomiska och finansiella hänsyn och inte i sociala överväganden.

⁶¹ H. Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 4.3. I NJA 2008 s. 1177 uppmärksammades i domskälen att den ekonomiska konsekvensen för den skadelidande inte var marginell, utan högst betydande.

⁶² Det kan ibland vara slumpen som avgör vilken information som försäkringsbolaget har tillgång till.

⁶³ Jfr prop. 1975:12 s. 118 f; prop. 2000/01:68 s. 38 f. och 73.

⁶⁴ H. Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 4.4. Jfr likartat exempel Saxén, Skadeståndsrätt s. 328.

⁶⁵ Se M. Carlsson, Arbetsskada s. 348 f. och 351.

värderingen,⁶⁶ kan man som rimlig huvudprincip – med stöd i Högsta domstolens beslut – utgå från, att ersättningsskyldighet knuten till en redan *inträdd* och *bestående* skadeeffekt, inte påverkas av senare kasuella faktorer.⁶⁷ Huruvida det är fråga om hel arbetsoförmåga eller om denna endast uppgår till viss andel, torde inte påverka den utgångspunkten.⁶⁸ Med hänsyn till tidsaspekten, menar Andersson, att faktorer som inträffar i *separata tidskontexter* inte lika naturligt kan betraktas som relevanta i jämförelsen mellan olika skadeorsaker. ”Samtidiga skadeorsaker samt orsaker som inträffar inom det tidsintervall då skadan stabiliserar sig – vilket också normalt sett är den tidsperiod då skaderegleringen pågår – bör lättare kunna anses relevanta som konkurrerande faktorer.”⁶⁹ *Skadestabiliseringsperioden* blir därmed det skede där orsaksdiskussionen intensifieras, vilket kan anses rimligt.⁷⁰ Även inom denna tidsram kan en intresseavvägning göras, varvid tyngden i olika motiv kan ha förskjutits.

Följderna av viss skadefaktor kan för övrigt vara av olika slag, exempelvis på så sätt att en skada efter viss tid *läker ut*, medan effekterna av en sjukdom *kvarstår*. Ett skadestånd täcker då knappast mer än de tillfälliga besvären och eventuell arbetsoförmåga i följd av dessa, eftersom ersättningen inte kan bli större än själva skadeeffekten. Om sjukdom redan brutit ut och orsakat arbetsoförmåga när skada inträffar, gäller enligt samma princip att skadestånd för inkomstförlust som regel inte utges, så länge verkan av sjukdomen består.⁷¹ En annan sak är att

⁶⁶ H. Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 4.4, anser egentligen inte att det är meningsfullt att ställa upp entydiga regler. Se även Hellner/Radetzki, Skadeståndsrätt s. 215; Hellner, Skadeståndsrätten (2 uppl.) s. 68, som inte finner det möjligt att utläsa några generella principer ur rättspraxis för bedömningen av konkurrerande skadeorsaker vid personskada.

⁶⁷ En sådan princip har stöd också av bl.a. H. Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 4.4; Dufwa, sakkunnigutlåtande NJA 2009 s. 104; Gabrielsson, Trafikskadenämnden – några kommentarer till verksamheten och till bedömningen av whiplashskador, Festskrift till Nordenson (1999) s. 109 f.; Hellner, Hellner/Radetzki, Skadeståndsrätt s. 215; densamme, Försäkringsrätt (1965) s. 110. Jfr även Schultz, Kausalitet s. 429 ff.

⁶⁸ Jfr vidare det av Dufwa, Flera skadeståndsskyldiga nr 2527 ff., anförda engelska fallet Baker v. Willoughby; ansvaret för en inträdd benskada påverkades inte av en senare miss-handel, vilken fick till följd att det redan skadade benet måste amputeras.

⁶⁹ H. Andersson, InfoTorg april 2009 avsnitt 4.4. Jfr eventuellt huruvida ett sjukdomstillstånd är under uppsegling redan vid skadetidpunkten. Se M. Carlsson, Arbetsskada s. 351 och 358 f.; Saxén, Skadeståndsrätt s. 336 ff. Jfr vidare Peczenik, Causes and Damages s. 63 ff.

⁷⁰ Undantagsvis kan dock också denna period bli långvarig.

⁷¹ Diskussion kan uppkomma om den senare är bestående (ekonomisk invaliditet), medan den första enbart är tillfällig (sjukpenningperiod).

det, som påtalats, kan vara en nog så vanskelig uppgift att skilja mellan en redan *inträdd* sjukdom och en *särskild mottaglighet* (ökad risk) för skada. Specifika svårigheter infinner sig om viss sjukdom (ännu) inte resulterat i arbetsförmåga, eller i varje fall inte i bestående arbetsförmåga, när skada uppstår. I dylika gränssfall får en värdering göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.⁷²

Högsta domstolen har i en serie avgöranden lagt stor vikt vid restitutionprincipen och den skadelidandes ekonomiska trygghetsbehov;⁷³ utan tvekan genomsyrar hänsyn av detta slag hela personskaderätten.⁷⁴ Intressant blir därmed att i den fortsatta sambandsdiskussionen finna *gränserna* för huvudmotiven. I vilka situationer slår ett annat synsätt igenom? Man kan inte begära att alla upptänkliga problemfall ska avgöras av Högsta domstolen, utan konkreta ställningstaganden får grunda sig på en värdering i enlighet med vad som angivits. Huruvida vissa *fördelningsprinciper* kan beaktas i några situationer eller ej, är möjligen ett sådant spørsmål där särskild vägledning kan komma att efterfrågas.

Att sambandsbedömningen inte nödvändigtvis blir densamma vid personskada som vid *sakskada* eller *ren förmögenhetsskada* ter sig naturligt sett till värderingsaspekterna.⁷⁵ *Personskadorna* förs i sin helhet normalt till den *utomobligatoriska* skadeståndsrätten, varför en betydande rättslig homogenitet gäller inom detta område.⁷⁶ Kontraktuella förhållanden får som regel

⁷² Se NJA 2001 s. 657 (förlyftningsskada drabbade person som tidigare haft ryggbesvär). Fallet rörde i första hand bevisrättsliga frågor, varvid olycksfallsersättning utgick med hänsyn till att mannen inte tidigare varit sjukskriven, olycksfallet inneburit en akut försämring och att denna försämring varit accelererande; se M. Carlsson, Arbetsskada s. 361, 485 f. och 493. Dufwa, Orsakssambandet mellan olycksfall och ryggbesvär. En provosten i skadestands- och försäkringsavtalsrätten. Festskrift till Lødrup (2002) s. 235 ff. Se även M. Carlsson, a.a. s. 407 ff., om *påverkande* faktorer, dvs. utlösande eller påskyndande av framtida sjukdom samt försämring eller påskyndande av befintlig sjukdom.

⁷³ Jfr NJA 2008 s. 1177 (skattekonsekvensers inverkan på skadeståndet), NJA 2008 s. 1217 I och II (omprövning av skadeståndslivränta) samt nu senaste NJA 2009 s. 104 (sambandsvärdering).

⁷⁴ Vilket inte innebär att man kan ge upp *vedertagna skadeståndsprinciper* eller låta *otillbörliga skadeståndskrav* passera. Som Andersson noterar, InfoTorg april 2009 avsnitt 4.5, är skadeståndsrätten *inte gränslös*; det är dock i gränssfallen som en särskild värdering sker.

⁷⁵ Jfr M. Carlsson, Arbetsskada s. 777, angående en sådan utvecklingslinje.

⁷⁶ Se M. Carlsson, Arbetsskada s. 87, 90 och 719 f. Jfr även Hellner/Radetzki, Skadeståndsrätt s. 275 ff., 291 ff. och 299 ff., där de s.k. no-faultsystemen för olika personskador behandlas inom den skadeståndsrättsliga disciplinen. Se vidare Bengtsson, Om ansvarsförsäkring i kontraktsförhållanden (1960) s. 225. Jfr även 35 § konsumenttjänstlagen (1985:716) och 31 § konsumentköplagen (1990:932).

större betydelse vid andra typer av skador.⁷⁷ På personskadeområdet har för övrigt ett omfattande ersättningssystem utvecklats, vilket i grunden även påverkar värderingen av sambandsfrågorna. De praktiska hänsyn som hänvisas till i målet får sitt konkreta innehåll i den dagliga skaderegleringen hos olika försäkringsbolag och genom den inverkan som ersättningssystemet har på parternas beteendemönster. Reparationsintresset får ytterst vägas mot hållbarheten och de ekonomiska verkningarna inom systemet som sådant.⁷⁸ Högsta domstolen har genom sitt beslut avvisat en alltför strikt kausallogisk linje till förmån för ett *värderande* och *trygghetsskapande* synsätt inom personskaderätten.

⁷⁷ Annorlunda vid s.k. summaförsäkring och sjukförsäkring av skilda slag.

⁷⁸ *Försäkringsmässiga hänsyn* synes spela stor roll inom socialförsäkringen, vilken är förhållandevis konjunkturkänslig, medan skadeståndsrätten i jämförelse är betydligt mer fast till sin prägel; att den senare däremot (ekonomiskt) har att fanga upp skiftningarna i det sociala skyddet är en annan sak, jfr 5:3 SkL. Se M. Carlsson, Arbetsskada s. 79 ff och 85 f., samt vidare s. 103 ff., 114 ff. och 528 ff.

